

TOPLUMSAL BİRLİĞİN GÜÇLENDİRİLMESİNDE DİNÎ SÖYLEMİN ÖNEMİ

Tartışmalı İlmî Toplantı

16 – 18 Ekim 2015

Gaziantep Üniversitesi
Kongre ve Kültür Merkezi
Kampüs / Gaziantep

İstanbul 2016

5. TEBLİĞ

GÜNÜMÜZDE İSLÂMÎ FAALİYETLER ALANINDAKİ DÜŞÜNCE SORUNLARI ÜZERİNE

Mehmet Zeki İŞCAN[♦]

A. İslâmî Düşünce ve Bazı Problemleri

Günümüz Türkiye'sinde özellikle dinin ideoloji olarak görülmesinin dinî düşünceyi etkileyen sonuçları olmuştur. İslâm'ın siyasi-toplumsal bir sistem olarak tarifi, iki önemli problemi beraberinde getirmiştir. Bunlardan biri, dine toplumsal birlik kuramlarında verilmek istenen başat rolle ilgilidir.

1. Bazı İslâmî düşünce temsilcileri İslâmî birliktelik modelini, demokrasi, laiklik, siyasi vatandaşlık ya da millet-ulus kimliği karşısında karşı tez olarak ele almakta, bu yöndeki kavramlaştırmaları hakiki ve tartışılmaz "İslâm" olarak sunmaktadır. Buna dayalı olarak Müslümanların "vatandaşlık" kavramı etrafında farklı inanç sahipleriyle ortak hareket etmesini reddetmekte, çoğulculuk temelli demokrasinin İslâmiyet ile bağdaşmasının mümkün olmadığını savunulmaktadır. Öyle ki Müslümanca yaşamayanların, oluşturulacak gettolarda toplanması dahi önerilmektedir.

Bu tür bir anlayışın Osmanlı mirasından bile habersiz pürîten bir İslâmcılık olduğu ifade edilebilir. Osmanlı İslâmcılığı modern bir bakış açısını temsil etmektedir. Çoğu Ortadoğu ülkesinden ve Hindistan alt kıtasından farklı olarak Osmanlı İslâmcılık anlayışı, mo-

[♦] Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, iscan@ata.uni.edu.tr

modern olana dinî anlayış içinde yer bulma çabasının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Örneğin Yeni Osmanlılar, hem İslâm'ın özüne dönmeyi hem de modern-Batılı kurumların topluma adaptasyonunu savunmuşlardır. Şerif Mardin'e göre Yeni Osmanlılar, sufi bakış açısı hatta Nakşilik olgusu ile hürriyet ve demokrasi arasında bir bağ kurabilmişlerdir.¹

Osmanlı aydınları son dönemde 'Mü'minler kardeşir' ayetinin ışığında bir takım kardeşlik modelleri üzerinde durmuşlardır. Uhuvveti birkaç kısımda ele almışlardır: Uhuvveti nesebiye. Uhuvveti diniyye. Uhuvveti vataniye. Uhuvveti insaniyye.

Uhuvveti vataniyye konusunda yapılan açıklamalardan bazıları şunlardır: "Uhuvveti vataniyye, bir devlete, bir kanuna tabi olanların, dinleri, mezhepleri nasıl olursa olsun, karındaşlığıdır." (İsmail Hakkı Bey)

"Vatan kardaşı olanlar, her ne kadar bunların dinleri ve mezhepleri başka başka olursa olsun hepsi aynı vatanın evladı, aynı toprağın sahibi, aynı devletin tebaası oldukları için toprak kardeşidirler. Bunların milletleri bir fakat kavimleri başkadır. Esas kavmiyette değil milliyettedir." (Doktor Hâzık)

"Mü'minler kardeşir" ayetinden hareketle tüm inananların, Yahudilerin, Hıristiyanların ve Müslümanların da birbirleriyle kardeş olduğu belirtilmiştir.²

Bugün Türkiye'de yaygın İslâmî bakış açısında örneğin Muhammed Abduh'un Transival fetvalarını ürettiği bağlam neredeyse bütünüyle ortadan kalkmıştır. "Eşit vatandaşlık" zemininde "modern siyasal toplum" oluşturulmasına güçlü destek veren, uygulamadaki

¹ Bkz. Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, çev. Mümtaz'er Türköne, Fahri Unan, İrfan Erdoğan, İletişim Yay., İstanbul 2004, s. 45-55; "Osmanlı Bakış Açısından Hürriyet", *Türk Modernleşmesi- Makaleler 4*, der. Mümtaz'er Türköne, Tunçay Birkan, İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s. 105-107.

² Bkz. İsmail Kara, *İslâmcuların Siyasi Görüşleri*, İz Yay., 1994, s. 31-34.

sorunlara karşılık dinler arası hiyerarşiyi siyasal alandan çıkararak bir geleneğin mirasçılığını sahiplenenler, dar fıkhi yorumlarla kültürel modernliği reddetmekte, Medine Vesikası'nı dahi beğenmeyerek "hiyerarşi" özlemini dile getirmekte, "gerçek Müslüman" olmayanlara mahalle baskısı uygulanmasını talep etmektedir. İslâmcılığın bugün bu anlayışlara bakıldığında bir tür radikal püritenizme dönüştüğü³ ifade edilebilir.

Demokrasi ve çoğulculuğun ifade ettiği temellere müracaat edildiğinde dine ya da mezhebe dayalı birliktelik modellerinin kaba birliktelik modelleri olduğu görülmektedir. Total kimlikler, negatif kimliklerdir. Aynı zamanda Toplumun tümüne total bir bakış, dinin siyasal bir doktrin haline gelmesinin en önemli sebebidir.

Bugün toplumsal ilişkileri sadece dinî açıdan açıklamak imkânsız hale gelmiştir. Din, teokratik devletlerde dahi toplum hayatının tüm kesimlerini belirleyememekte ve artık uygarlığı kendi rengine boyayamamakta, tabloyu oluşturan renklerden sadece biri olmaktadır. İran'da din kadın kıyafetlerini belirleyememektedir.

Dinin birliktelik modeli olarak sunulması çerçevesinde Medine vesikasından hareketle kültürel çoğulculuk fikrinin dinî bir temele oturtulmasında da önemli hatalar söz konusudur. Medine vesikası bir tür "yeniden kabileleşmenin dini temeli gibi sunulmaktadır. Burada her ideoloji, inanç ve doktrin, kendini adeta surların gerisinde güvenceye alarak, kendi dilini ve anlam sistemini oluşturmaktadır. Dinin, mezhebin etnik kökenin böylesine adacıklara bölünerek feodalleşmesi farklılıkları kültür ve dil haline getirmektedir.

İnsanları etnik ya da dini kabilelere ayırma başarılı bir entegrasyonu önleyecektir. Kabileler, rakip gerçeklikler ya da kültürel bir kolaj misali yan yana konulduğu sürece birbirlerine yabancı kalırlar. Karşıtlıklar içindeki kimliklerden oluşan bir kolaj, potansiyel olarak "patlayıcıdır". Karşılıklı etkileşim olmadan birbirine aşinalık kur-

³ Şükrü Hanioglu, "Cevabı Kim Verecek", *Sabah*, 25 Ocak 2015.

mak, birlikte gelişmek, birbirini dönüştürmek kısaca toplum oluşturmak mümkün değildir.⁴

Mutlak değer olarak dayatılan kimlik unsurları, benzeşmenin kaçınılmaz sığılığın ve anonimliğinden başka bir şey yaratamamaktadır. Aynılıklar ister istemez katı cehaletler de doğurmaktadır. Kendini ancak bir cemaatin içinde ifade edebilen, kalabalığın içinde eriyen kişi yabancı olan her şeyden ürkmekte, bunları bir tehdit olarak algılayabilmektedir.

Bu tür kimlik cümbüşünün yaşandığı zaman kesitlerinde cumhuriyetçi nefes sahalara ihtiyacımız bulunmaktadır. Yani, kimlik, din ve köken kaynaşmasından kurtulan siyasî ahlâk ve yurttaşlık alanları yaratıp koruyabileceğimiz alanlara ihtiyacımız var. Cumhuriyetçi anlayış, fanatizmi ve dinî tekelciliği aşmak için en iyi yoldur.

Çok kültürlülük farklı folklorik öğelerin bir arada bulunması, zenginliğin göstergesi değildir; kültürel öğelerin yerellik olarak kalması, bu yüzden sentezlenememiş olmalarının belirtisidir. Çok kültürlülük medeniyet hamlesinin önünde de en önemli engellerden biridir. Çünkü medeniyet, kültürün evrenselleşme kabiliyetidir. Çok kültürlülükten değil çoğul kültürden söz etmek daha makuldür.

Cumhuriyet bir potadır ve yerellikleri evrensellik haline dönüştüremezse var olamaz. Cumhuriyet, yerellikler içinde donmuş, etnik, dinsel ve kültürel cemaatleri halk haline getirir. Halk yoksa cumhuriyet de yoktur. "Halkları" olan bir cumhuriyet olamaz. Cemaatleri olan bir demokrasi olmaz. Cumhuriyette her birey toplumla şu veya bu etnik, dinsel ve kültürel cemaatin bir üyesi olarak değil şu veya bu etnik, dinsel ya da kültürel kimliğe sahip bir birey olarak ilişik kurar. Cumhuriyette bütün mensubiyetler bireysel hale gel-

⁴ Bkz. Nilüfer Göle, *Gündelik Yaşamda Avrupalı Müslümanlar*, çev. Zehra Cunillera, Metis Yay., İstanbul 2015, s. 28.

mektedir. Cumhuriyet her bireyi cemaat cenderesinden kurtarır. Demokrasi ancak bundan sonra potansiyel hale gelir.⁵

Din, etik davranışın teşvikinde bir rol oynayabilir ama toplumu bir arada tutmak için uygun olan tek ahlâkî tutkal din değildir.⁶ Türkiye'nin önemli sorunlardan biri, "kimlik"lerin siyaset yapımının temel belirleyicisi olmasını önlemektir. Aidiyyetin belirleyiciliği ile bireyselliği ve özgürlüğü aynı anda düşünmek mümkün değildir. Özgürlük hiçbir kimliğin tuzağına düşmemektir.⁷

Cemaatsel tavırların özgürlükle alakası yoktur çünkü özgürlük bireysel tercihler alanıdır. Salt inanca dayalı birliktelikler, bir dizi hoşgörüsüz kimlik siyasetinin oluşumuna kapı aralayacaktır. Kişilerin birey kimlikleriyle değil, cemaatleri ile anılması, onları yeniden kabileye mahkûm edecektir.

Toplumu inanç topluluklarına bölmek, kişilere istedikleri, ya da inandıkları gibi yaşama özgürlüğü vermeyecek, tam tersine bu hakkı ellerinden alacaktır. Çünkü böyle bir yapıda kişiler, bağımsız bireyler olarak değil türdeş toplulukların üyeleri olarak kabul edilecektir.⁸

2. Türkiye'de İslâmî hareketlerin, İslâmcılığın, İslâmî düşünce- nin temsil ettiği dindarlıkta ikinci temel sorun, İslâm'ın bir 'yasa dini' olarak görülmesi ve buna bağlı olarak tüm güçlülük, mutlak/ultimate kudretle anılmasıdır. Yani İslâm'ın her şeyi kapsadığının kabul edilmesidir.

⁵ Bkz. Mehmet Ali Kılıçbay, *Siyasetsiz Siyaset*, İmge Kitabevi Yayınları Ankara 1998, s. 207-208.

⁶ Ian Buruma, *Dinin Demokrasi İle İmtihanı*, çev. Deniz Ali Gür, Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul 2014, s. 91.

⁷ Olivier Roy, *Kayıp Şarkın Peşinde*, çev. Haldun Bayrı, Metis Yayınları, İstanbul 2015, s. 218.

⁸ Bkz. Haldun Gülalp, *Kimlikler Siyaseti, Türkiye'de Siyasal İslâm'ın Temelleri*, Metis Yayınları 2003, s. 96.

Bu sorun İslâm'ı bir mülk ve iktidar davası haline getirmekte, dünyevi sorunları teolojik sorunlara dönüştürmekte, İslâm'ın bir "site" içerisinde düşünülmesine imkân tanımakta, dinî söylemi ideolojileştirmekte, katı bir ahlâkçılık ve entelektüel hoşgörüsüzlüğü sonuç olarak vermekte, hatta İslâm'ı bir nefret ve şiddet söylemi boyutuna taşıyabilmektedir.

Din sonsuzluk iradesini kazanma azmidir. Şeriat sadece bu iradenin tecrübe basamaklarını kolaylaştıran bir basamaktır, dini hayatın kaynağı değildir. Din, maddi varlığımızın ruhi varlığımıza teslim oluşudur. Din karşısında şeriatın konumu da böyledir.⁹ İman hareketi asıl, şeriat fer'dir.

Nasıl hayatımıza hâkim olan iyi ve kötü değerlerin kanunlar sadece tatbikatçısı, düzenleyicisi ise din karşısında şeriat da onun kanunları ve her devre göre düzenleyicisidir. Devirlere ve cemiyetlere uyma kabiliyetinde olmayan kanunlar nasıl yaşayamazsa ebedi şekilde kalıplaşmış şeriatlar da insanlıkla beraber yürüyemezler. Bu yüzden şeriat hükümleri, koyuldukları zaman mevcut olan ve kendilerini doğurmuş olan sebepler dikkate alarak değerlendirilmelidir.¹⁰

Dinî şeriatla özdeşleştirmek, düşünce ve hayatı şekillere ve lafızlara indirgemektir. Böyle bir durumda İslâmî anlayış, tüyler ürpertici bir şekilde mana âleminde kopartılmış olmaktadır. Böylece din içinde en kaba bir maddeciliğin oluşmasına sebebiyet verilmekte, insanlara ruhun değil de uzuvların dini öğretilmektedir. Bu durum ruhu kullanma cehdinin kaybedilmesini beraberinde getirmektedir. Halbuki bütün diriliş hareketleri, kainatın fizik izahından ruhi kıymetler yaratılışına doğru bir harekettir.

Şeriatle İslâm'ı aynileştirmek, dini tamamen sabitleştirmiş, katılaştırmış ve azami derecede sert biçimlere büründürmüş, böylece

⁹ Bkz. Nurettin Topçu, *Yarınki Türkiye*, Yağmur Yay., İstanbul 1961, s. 217.

¹⁰ Bkz. Nurettin Topçu, *Ahlak Nizamı*, Hareket Yay., İstanbul 1970, s. 189.

arkaik unsurlarla din özdeşleşmiş, anakronik hale gelen kutsal bir zamansızlıkla dondurulmuştur.

İslâmî bir düşünce için dinî yasalara dayalı olma, yeterli görülemez. Yasa, insanîliği hesaba katmadan bağlayıcı olmaz. Burada ahlâksal buyruk ön plana alınmalıdır. Bir başka ifade ile güçlü ahlâkî bir nedenle yasanın literal tarafı aşılabilmelidir. Böylece geçmişin bugün ve yarın üzerindeki atacı vesayetinin yerini, hayat veren bir gelişme anlayışı almalıdır.

Din şeriatla özdeşleşirse farklı korku ve tutkularla şekillenmiş yapılar ortaya çıkabilir. Eğer din, inanç öğeleri olmanın ötesinde hukuksal norm olarak algılanıyorsa bu, dinin, tam da bu nedenden dolayı bir toplum projesinin hizmetine sokulması anlamına gelecektir. İlahî yasadan bağımsız olarak gerçekleşebilecek etkinlik alanlarını tanımayan bir din totaliter olmak durumundadır. Dinin kendini sadece dinsel hukukla gerçekleştirmesi, siyasetle gerçekleştirmesi anlamına gelmektedir. İslâm dinin siyasetle bu kadar iç içe görülmesinin nedenlerinden biri bu noktada aranabilir.

Dini bir ahiret polisi olarak düşünmemek gerekmektedir. Kai-de, ahlâkın; korku Allah'ın yerini tutamaz. Din korkular üzerine bina edilemez. Korku üzerine kurulmuş hiçbir fikir, felsefe ve medeniyet hareketi de yeryüzünde doğmamıştır. Din ilahî kurtuluştur, dünya saltanatı değildir. Din bir dünya saltanatı olmadığı için onun siyasetle de alakası olamaz. Din, hakka işaretir, irşattır. Yumruk ya da süngü idareciliği değildir.¹¹

Bugün kurtuluşun tek yolu olarak siyaset bilinmektedir. Çünkü başarıya onunla ulaşılmaktadır. Ahlak bile onun üzerine sürülebilen bir cila olarak görülmektedir. Din de başarıya götürücü bir siyaset yolu olmuştur.¹² Bu yüzden din diye ruh diye alkışladıklarımız, kendi hislerimiz, kendi gururumuz ve kendi rüyamızdır. Siya-

¹¹ Bkz. Nurettin Topçu, *Türkiye'nin Maarif Davası*, Hareket Yay., İstanbul 1970, s. 120.

¹² Nurettin Topçu, *Türkiye'nin Maarif Davası*, s. 23.

sete bulaşma dini maddi hayata ait kaidelerin kadavrası haline koymuştur. Belki bu yüzden bedenleri birbirine yaklaşırken ruhları birbirinden uzaklaşan, tırnakları keskin fakat kalpleri sıkı nesiller söz konusu olmuştur. İhtiraslarımız, kinlerimizle din yan yana getirilmiştir. Halbuki din ile kin bir arada barınamaz. Kin ile din aynı kalpte yaşayamaz.¹³ İçteki düşmanlıkla ibadet yapılmaz. Hiçbir düşmanlık insanı Allah'a ulaştırmaz.¹⁴

Şeriat tartışması, dinsel bilgi sorununu da beraberinde getirmektedir. 'Her söz yorumdur' anlayışına dayanarak vahyin de beşerî bir tarafı olduğunu düşünmek mümkündür. Başka bir ifade ile vahyi bir dinsel bilgi sorunu olarak ele almak gerekmektedir. Vahye tamamen din denirse, dinsel bilgi sorunu konusunda bir şey söylemek mümkün olamaz. Bazı vahyi ifadeler açıklayıcıdır, bazıları biyografiktir. Bazıları tarihsel bilgidir. Bunları din kapsamında göremeyiz. Bir vahyi ifade, tam bir yöneliş durumu ve bağlanma objesi sağlayan bir rol ya da fonksiyon icra etmesi durumunda dinsel olabilir.¹⁵

Nurettin Topçu, şeriat temelli din anlayışında ısrar edenlere din pozitivistleri, bu anlayışa da dini materyalizm demektedir. Din teknik hale geldikçe dinsel düşünce, bir teknisyenin soğuk hesap kitabının sonucu olacaktır; insanın özünün ifadesi olmaktan çıkacak, gerekli olanın arazi durumuna düşecektir.

İslâm'ın, hayatın her alanını kapsayan bir sistem olarak görülmesi de dinî düşüncenin gelişmesinin önündeki engellerden biridir. Böyle bir din anlayışı, dini, bir hidayet rehberi olmaktan çıkarıp her şeyin kaynağı olan bir yapıya büründürcektir. İçinde bulunduğumuz çağda dinlerin kendi çöküşlerine en fazla katkıda bulunmalarının yolu işte bu yüzeyselliktir. Gai Eaton bu durumu bir para-

¹³ Nurettin Topçu, *Ahlak Nizamı*, s. 53.

¹⁴ Nurettin Topçu, *Var Olmak*, Dergah Yay., İstanbul 1998, s. 51.

¹⁵ Bkz. William T. Blackstone, *Dinsel Bilgi Sorunu*, çev. Tuncay İmamoğlu, Ataç Yay., İstanbul 2005, s. 53-54.

doks olarak görür ve şu yorumu yapar. 'Dinler, niyetleri ne kadar kutsi olursa olsun dünyayla uğraştıkça kendi çöküşlerini daha da hızlandırmaktadırlar. Yeteri kadar maneviyattan beslenmedikçe, hakikate sarılmadıkça ne ahlâkî ne de sosyal faaliyetler hiçbir fayda sağlamaz. Pratiğe adanmış bir din, uzun vadede pratikten mahrum bir din olmaya mahkûmdur.¹⁶

Her problemin cevabını dinde arama duygusu, mutlak gerçekliğe sahip olma anlamında sonsuza dek her şeyi bilmek demektir. Artık meçhul ve hayret verici bir şey kalmamış, bütün ihtimaller önceden görülmüştür. Bu kabul, dindarlığı "kesin inançlılık" seviyesine indirgemektedir.

Dünyanın esrarını çözdüğüne inanan ideolojiler ister istemez "dediği dedik" olacaklardır. "Benim elimde bir teori var, bütün ("total") hayatı açıklıyor," deniyorsa her şeyin bilindiğine inanılır. "Her şeyi bilme"nin bir başka adı da "totaliter" olmaktır.

"İslâm her şeye cevap verir" görüşü, seküler aklın kibri karşısında dinsel aklın kibrini ifade eden modern bir soyutlamadır. İslâm samil bir din değil kâmil bir dindir. Düşünme konusunda yetersizliğimizin ana nedenlerinden biri, bu total söylemdir. Total açıklama, çöl gibi büyümeyi beraberinde getirmektedir. Düşüncede çölleşme... Bedevîlik... Bedevîlik, zihnin ve ruhun fakirleşmesidir.

İslâm bütün beşerî ihtiyaçlarımızı karşılıyorsa insan insanlığını kaybedecektir. Batın'ın Tanrı'yı öldürdüğü iddia edilir. İnsana ve İslâm'a böyle bir bakış ise "insanı öldürmek anlamındadır. İnsan "ölmek" için değil "olmak" için vardır. İslâm denince İnsan hayatını, kolunu kanadını kırarak şekilde şiddetli kanunlara tabi tutmak anlaşılmaktadır. İnsan İslâm karşısında cılız bir varlık adeta taş mesabesinde görülmektedir. İslâm insan hayatının yoksulluğu üzerine kurgulanmaktadır. Halbuki oluşun amacı varlık durumuna girmektir.

¹⁶ Bkz. Gai Eaton, *Tanrı'yı Hatırlamak, İslâm Üzerine Düşünceler*, çev. Salime Leyla Gürkan, İnsan Yay., İstanbul 2007, s. 148.

Bunun için dinî geleneği insan hayatının yoksulluğu üzerine kurgulamamak lazımdır.

İslâm bir dindir, bir ideoloji değildir. Bu yüzden İslâm, toplumsal ve siyasal bir sistem olarak tasarlanamaz. Bu yapıldığı takdirde İslâm sadece kavramsal bir kurgu sadedinde kalmaktadır. Başka bir ifadeyle İslâm bir toplumsal sistem olarak belirlendiğinde İslâm ikincil değer sadedinde kalmaktadır. Gerçekte dini sadece kurallar demeti, yasaklar ve tabulardan ibaret görmek, primitif kabile din anlayışlarını çağrıştırmaktadır.

İslâm her şeyi kapsar, bu yüzden devlet de dinin içindedir dendiğinde herhangi bir şey söylenmiş olmamaktadır. Çünkü ikisinin aynı anda bir arada olması düşünülemez. Ya din, devleti yok eder ya da devlet dini. Devletin sadece dinî yasayı hayata geçirmesi, kendi egemenliğinden vazgeçmesi demektir. Bu yüzden “din devletlerinde” bile nihai karar organı devlettir. Bu nedenle “dini devlette” sadece devlet kalır.¹⁷ İran “İslâm devletinde” mercei taklidin fetvasıyla Velayet-i Fakih’in fetvası çatırsa Velayet-i Fakih’in görüşü esas alınır kuralı bulunmaktadır. Çünkü Velayet-i Fakih devleti temsil etmektedir.

Nasıl ki her şey politik olduğunda artık hiçbir şey politik değildir ve “politika” sözcüğünün anlamı kalmaz; her şey din olduğunda da buna benzer bir durum ortaya çıkar. Günümüzde siyaset de din de aşırı şişmanlamıştır. Susan Sontag’ın tabiriyle bu alanlarda bir tür “cehennemi gebelik¹⁸” yaşanmaktadır. Din o kadar dolmuştur ki artık işe yaramayacağı bellidir. Biz dini aşırı büyütmele onun kullanım değerine son vermiş olduk. Bu muhteşem büyümede bulanık veren şey, aşırı şişen ama doğuramayan bir dünyadır.

¹⁷ Bkz. Olivier Roy, *Kayıp Şarkın Peşinde*, çev. Haldun Bayrı, Metis Yay., İstanbul 2014, s. 128-130.

¹⁸ Kavram için bkz. Jean Baudrillard, *Kötülüğün Şeffaflığı Aşırı Fenomenler Üzerine Bir Deneme*, çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yay., İstanbul 2010, s. 35.

Din, her şeyden gerektiğinden fazlasına sahip olunan bir sistem halindedir. Dinde ihtiyaçtan fazlası var ve onun dağılması bu fazlalık yüzündendir. Gereğinden fazlalık, ortalığı kalabalıktan geçilmez hale getirmektedir. Gereğinden bir fazla unsur, dinin bizzat kendini gereksizleştirmektedir.

B. İslâmî Düşüncenin Gelişme Alanları

Din ahlâk ve hikmetten soyutlanmış sığ ve hoyrat bir kurallar ve mitler demeti olarak ele alınırsa kalp ve yaratıcılık üzerine kurulmuş bir insanîlik dinî gelişme gösteremez. Burada itaate olan içsel heves, idealleşir ve dini mantık bu zihniyet üzerine oturtulur. Artık Tanrı sevgisi kalkış noktası olmaz. İnsanın itaat etme dışında bir seçeneği yoktur. Teslimiyet 'kişileşmiş hal' olarak din şekline bürünür. Değerler sisteminin şeriat halinde billurlaşması, fanatik zihinler doğurmaya da elverişli bir ortam sağlar.

Halbuki değerler, ahlâkî kabiliyetlerdir. Ahlaki yetkinliğimiz ne kadar? Ahlak derken neyi anlamaktayız? "Empati kurma gücümüz", başkalarının yüreğine dokunma yetimiz", sorumluluklarımız, iş ahlâkımız, topluma karşı ödevlerimiz, tabiata karşı ödevlerimiz, samimiyetimiz, güvenilir olma yetimiz... Bunların hepsi.

Ahlâkın din ve maneviyat alanında gelişme kaydetmesinin anlamını N. Topçu ifade etmiştir. Ona göre ahlâktan hareket etmek, İslâm'ın asil ruhuna uygun bir ahlâk felsefesi oluşturmaktır. Çünkü sadece eşyanın ilmüne sarılmak, arzı sömürme arzularını coşturur.

Dinin özü ahlâktır. Kur'an'da en büyük ve en esaslı yer tutan değer ahlâktır. Allah meselesi ahlâk meselesi ile birleşir.¹⁹ İslâm'da ahkâma ait hükümler bile, ahlâkın hareketlerimizdeki zarurî tatbikatını göstermektedir. Dinin prensipleri ruhun ve vicdanın yapısına bağlıdır, aşkın akıl, hür irade ve ilhamla, aşkla beslenmektedir. Din

¹⁹ Topçu *İsyan Ahlakı*, çev. Mustafa Kök – Musa Doğan, Dergah Yay, İstanbul, 1995, s. 199.

ruh kuvvetidir ve bu kuvvetin erdem olarak insan hayatını kuşatmasıdır.

Dinî düşüncenin dinamik ve manevî bir nitelik kazanması, onun ahlâk, sanat, ilim ve felsefe gibi manevî değerler sahasında gelişmesi ile mümkündür. Değer hükümleri, ilim, felsefe, sanat tarafından yaşatılmaktadır. İnsanı kâinatın merkezi yapan bütün meseleleri bunlar paylaşmışlardır. Hakikati arama sevgisini bize felsefe vermektedir. İlim, bu hareketin usulünü öğretmektedir. Sanatın denemesi ise bir olan iç dünyamızda binlerce yaratıcı çıgırlar açmaktadır.

İlim, zekâyı sonsuzluğa götüren tanıma aşkıdır. Sonsuzluk aşkının bizde doğmasının vesilesidir Bilmek, benliğin evrendeki varlıklar üzerindeki hareketidir. İlim, hakikat sevgisidir.

Felsefe, insanın kâinatı görüşüdür. Kâinata uzanan kollarıdır. Felsefe, bir milletin benliğinden çıkarak kâinatın her tarafına doğru uzanan iradesinin sistem halinde ifadesidir. Nurettin Topçu, "Mektebimizin kapısına "felsefesi olmayan milletin mektebi olmaz" cümlesini yazmak gerekir²⁰ demektedir. Çünkü felsefe yoksa fikir yoktur, fikir mahkûm edilmiştir. Fikrin mahkûmiyeti, en az vatan toprağının esaret altında kalması kadar acıklıdır.²¹

Sanat, insanı yeni doğuşlara götüren hikmet denizidir. Ebediyete sığınma idealidir. Sanat, kâinattan herhangi bir parça karşısında bile o parçayı kâinatın bütününe bağlayan evrensel görüş, ruhun evrensel karşılayışıdır.²²

Zamanımız, İslâm düşüncesinde ruh kuvvetinin gözlerden düştüğü beden ve madde kuvvetine büyük bir hırsla dönüşün devridir. Böyle bir dönemde İslâmiyet'i, Hira Dağı'nda Peygamber'in mistik feryadı, en büyük ruhun ideali olarak görmek gerekmektedir.

²⁰ Nurettin Topçu, *Türkiye'nin Maarif Davası*, s. 13.

²¹ Nurettin Topçu, *Türkiye'nin Maarif Davası*, s. 72.

²² Nurettin Topçu, *Kültür ve Medeniyet*, Hareket yay., İstanbul 1970, s. 31.

Nurettin Topçu'nun isyanı her şeyi özetlemektedir:

"Yollar çoğaldı ve gözler karardı. Acaba sonu gelmeyecek bir gecenin kucağına mı düştük? Hüsrân perdesi sımsıkı etrafımızı sarıyor. Kuvvet şeririn, hak kavinin, hüküm gaddarın elinde... Yeni doğan çocuk bile merhametten habersiz. Hepimiz hakkın yetimi olarak yaşamaya mahkûm gibiyiz. Önümüzde hilenin, hünerin, siyasetin yolları var. İhtirasın, servetin, şöhretin, şiddetin yolları var. Zulmün, taassubun, kahrın, fitnenin yolları var. Cemiyet hayatı, hayâsız ve insafsız bir pazar yerine dönmüş. Mektepten mabede her kutsi eşikte alışveriş yapılmakta... Hayatımızın hesapları aşkımızın düşmanları olmuş.

Dünyamızı çepeçevre saran bu yolların yolcusu yüzlerce kabile etrafımızda dolaşmakta iken bize ilham verecek aydınlık, kalbimizdedir. Şaşkın fanilere gıpta etmekten sakınlım. Gafil düşmanların kin ile doldurduğu bu kalbi, ibadetle, aşk ile sabır ile durmadan yıkamak zorundayız. Kalp yanmadıktan sonra muhteşem kubbelerin altında haykırarak Allah demekten ne çıkar!

Zaferin yolu, gönüllerdedir. Sonsuzluğa götürücü gönüller. Bir gönül, binlerce kılıcın fethedemeyeceği bir milletin kalbini fetheder.

Ümidin kanatlarına sığındık. İmanımız kuvvetimizdir. Gel, kinleri uzak bir kenara atalım. Muhabbet bağına iman tohumları ekelim. Dikenleri budayalım ve mukaddes toprağa ümit suyunu durmadan karıştıralım. Öyle dolaşalım ki ayağımız yerde benlik izleri bırakmasın ve hayat getirici rüzgâr dualarımızı düşündürsün. Bu toprak ezel bezminden kalmadır. Üstünde bugüne dek nice hayatlar, nice fidanlar filizlendi. Yeni yeni fidanlar, umulmadık hayatlar da canlanacak. Varsın cüceler zafer taklarından geçsin; sen aşkın tahtına oturarak, daracık hücrenin içinde bile olsa muzaffer olanlara gıpta et. Sen, Hira Dağı'ndaki "Rabbin ismi ile oku" denen büyük talihliye gıpta et.²³

²³ Nurettin Topçu, *Var Olmak*, s. 104-108.